

HISTORIA ECCLESIAE

Petrócziné Petrov Anita*

Fehérgyarmat

Erőss Lajos (1857–1911)

élete és munkássága

Balogh Ferenc, Révész Imre, Makkai Sándor és Csikesz Sándor a 19–20. század híres debreceni teológusai voltak. Munkásságukkal már többen is foglalkoztak, és felmutatták azoknak fontosságát. A Tiszántúli Református Egyházkerület két püspökének, Hegymegi Kiss Áronnak és Baltazár Dezsőnek neve szintén ismert. Azt viszont csak nagyon kevesen tudják, hogy ki volt Hegymegi Kiss Áront utóda, illetve hogy ki előzte meg Baltazár Dezsőt a püspöki székben.

Erőss Lajos, a méltatlanul elfeledett dogmatikus és püspök emlékét néhány utcanév őrzi Debrecenben, valamint Püspökladányban, ahol az általános iskola névadója is lett. A Püspökladányi Református Egyházközség gyülekezeti termének falára 1990-ben helyezték el az őt ábrázoló bronz domborművet, amely a kortárs Győrfi Lajos szobrászművész alkotása, s emellett a Debreceni Református Hittudományi Egyetem üléstermében is láthatunk egy róla készült olajfestményt, amelyet Rajzó Miklós (1865–1913) alkotott.

Erőss Lajos a Debreceni Református Kollégiumban tanult. A lelkipásztori szolgálatban eltöltött évei után ismét visszakerült az alma mater falai közé. A dogmatikatanári katedráról a lehető legnagyobb tudással igyekezett felvértezni diákjait a lelkipásztori szolgálatra. Rövid időn belül pedig a Tiszántúli Református Egyházkerület püspökének választották meg. Hirtelen bekövetkezett halála után ránk maradt befejezetlen életműve lehet oka annak, hogy élete és munkássága feldolgozatlan maradt. Ennek rendszerezése, értékeinek felmutatása pedig az utókorra vár.

Ebben a tanulmányban röviden kívánom bemutatni Erőss Lajos életpályáját, amelyhez elsősorban folyóiratokban megjelent írásait, illetve a halála után megjelent nekrológokat használom forrásul, és ezek mellett még a róla készült összefoglaló munkákra támaszkodom.

---

* Petrócziné Petrov Anita (Debrecen, 1987) a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen (DRHE) végezte tanulmányait, exmisszus-gyakornoki évét pedig a Mátészalka-Kossuth téri Református Egyházközségben töltötte. 2014 júniusában szerzett teológus lelkészi diplomát, s ennek az évnél szeptemberétől a DRHE doktori iskolájában folytatta tanulmányait. Kutatási területe: rendszeres teológia, dogmatika, amelynek középpontjában Erőss Lajos püspök, teológiai tanár élete és munkássága áll.

1. Gyermekkora és tanulmányai

Erőss Lajos 1857. március 2-án született Darvas¹ községben. Szülei módos, de egyszerűen élő emberek voltak, és mindent megtettek fiúk taníttatása érdekében. De ennél talán még fontosabb volt, hogy már a szülői házban megtapasztalhatta, milyenek egy hitben élő család mindennapjai.² Családja körében szívta magába a mély vallásosságot, törhetetlen hitet és gyöngéd szeretetet. Tehetsége igen korán megmutatkozott, így hát miután falujában kijárta az iskolát, a debreceni kollégiumba került, ahol azután 12 évig tanult, és az érettségi vizsgát kitűnő eredménnyel tette le 1876-ban.³

Egyértelmű volt számára, hol kívánja folytatni tanulmányait, s így a Debreceni Református Kollégiumban töltött gimnáziumi esztendőket a teológiai tanulmányok éveit követték. Itt még inkább kitűnt szellemi képességével és szorgalmával. Eredményei szintén kitűnőek voltak. Balogh Ferenc (1836–1913), az egyháztörténelem professzora ezt írta róla:

„Már fiatal theologus korában figyelemmel kísértem az ő működését, s már ekkor egy szorgalmas, kitartó, vasakarátú embert ismertem meg benne.”⁴

Nemcsak tanárai, hanem diáktársai is szerették.⁵ Hűséges tagja volt a hittanszaki önképzőtársulatnak,⁶ szerkesztette a társulat közlönyét, amelyben a diákok írásai jelentek meg, s az addig könyomatú kiadványt ő kezdte nyomdában nyomtatni, és széles körben terjeszteni.⁷ A magyar irodalmi önképzőtársulat 40 éves jubileuma alkalmából megírta a hittanszaki önképzőtársulat történetét, amelyet a társulat ki is adott nyomtatott formában.⁸ Amikor 1880-ban befejezte teológiai tanulmányait, tanárai nagy várakozással tekintettek jövőjére.⁹

A teológia elvégzését követően egy évig segédtanárként oktatott a debreceni főgimnáziumban, majd seniorrá választották. Ezt a tisztséget csakis olyan sze-

¹ Darvas község Hajdú-Bihar megyében, a Berettyó partján, Zsáka és Csökmő települések között fekszik. Teológiai munkássága és püspöki ideje alatt azokból a tapasztalataiból merítette, amelyeket szülőfalujában szerzett. Kisgyermekként is megtapasztalhatta, milyen együtt élni más nemzetiségű emberekkel. 1850-ben a falu lakossága 971 főt számlált, s ennek mintegy 50%-át román ajkúak tették ki. Ld. Püspöklátogatás. In: *Határőr* (Pancsova), XVIII. évf. (1909/19), 1.

² Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára [TtREL] 1. i. 14., Erőss Lajos lelkészi adatlapja.

³ Uo.

⁴ Erőss Lajos tiszteletére a püspökladányi úri-casino válaszműny búcsúestéjét szervezett [*Közlönyfélek* rovat]. In: *Debreceni Protestáns Lap* [DPL], XIX. (1899/35), 524.

⁵ Barcza József: *A Debreceni Református Kollégium története*. Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1988, 715.

⁶ Barcza Józsefné: *Diáktársaságok és diákegyesületek. A Debreceni Református Kollégium története*. Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1988, (697–752) 716.

⁷ Gaál Botond: *Kis tanszékből nagy egyetem*. Hatvani István Teológiai Kutatóközpont, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen 2012, 93.

⁸ Ferenczy Gyula: Erőss Lajos életrajza. In: *DPL*, XXXI. (1911/4), 208.

⁹ TtREL 1. i. 14., Erőss Lajos lelkészi adatlapja.

mély tölthette be, aki kitűnt szorgalmával és kiváló képességével, ugyanakkor közkedvelt volt a diáktársai körében. Mivel ő mindegyik követelménynek eleget tett, méltán lett az ifjúság vezetője.¹⁰

Az 1882/1883-as tanévben külföldön tanult Balogh Ferenc buzdítására. 1882 őszén utazok ki, és előbb a bázeli, majd a berlini egyetemen folytatott tanulmányokat.¹¹ Balogh Ferenc jól tudta, hogy diákja mind tudásban, mind tapasztalatokban meggazdagodva fog visszatérni külföldről, hogy aztán itthon egyháza külső és belső építésére fordítsa megszerzett tudását.¹² 1883-ban tért haza,¹³ és még ebben az esztendőben feleségül vette Wiegandt Laurát, aki 36 évesen hunyt el. Egyetlen gyermekük a Sándor nevet kapta.

2. Lelkipásztori szolgálata

Külföldi tanulmányait követően a Bihar megyei Földesen szolgált segédlelkészként nyolc hónapot. Innen hívták meg Dévaványára, ahol a gyülekezet szükséghelyzetbe került, mivel az ott szolgáló lelkész súlyosan megbetegedett. Erőss Lajos elfogadta a meghívást, és helyettes lelkészként végzett szolgálatot Dévaványán 1884 tavaszáig, amikor a szilágysági Kémer gyülekezete hívta és választotta meg rendes lelkészévé. Ekkor üresedett meg a földesi lelkészi állás is, ahová nagy szeretettel hívták vissza önálló lelkésznek, ugyanis a földesi gyülekezet igen megkedvelte a csupán néhány hónapos segédlelkészi szolgálata alatt. Ezért 1886-ban visszament lelkészi szolgálatának első állomására, Földesre, ahol hét esztendőt töltött.¹⁴

Erőss Lajos kiemelkedő lelkészi tevékenységének híre más gyülekezetekbe is eljutott. A püspökladányi egyházközség ezért hívta meg megüresedett lelkipásztori állására, ő pedig elfogadta ezt (1893). Reménységgel tekintett a jövőre, nem félt a rá váró feladatoktól, nem roskadt össze a ránehezülő terhektől, noha a lelkipásztori teendőket egyedül látta el a nyolcezer lelket számláló népes gyülekezetben, a templomban és templomon kívül.¹⁵ Tudásával nemcsak a gyülekezet javát szolgálta, hanem az egész városét is. Ezt tanúsítja az is, hogy 1894-ben felkarolta a földet követelő szegények mozgalmát. Neki köszönhető, hogy a Püspökladányi Magyar Királyi Vallásalapítvány uradalmi birtoka szakított az a régi gyakorlattal, amely szerint haszonbérbe csak a nagybérlőknek ad földterületet a határban. Ő maga támogatta is a szervezett keretek között folyó kisbérletrendszer kialakítását. Így osztották ki az első kisbérleteket Battonyáson. (Ez a terület akkor a püspökladányi vallásalapítványhoz tartozott. A nagybérlők

¹⁰ TtREL 1. i. 14. Erőss Lajos lelkészi adatlapja.

¹¹ Kovács Ábrahám: A debreceni diákok egyetemjárása Skóciába. In: *Confessio*, 38. (2014/1), 56–78.

¹² *Erőss Lajos tiszteletére a püspökladányi úri-casino választmány búcsúestjét szervezett*, 524. Erőss Lajos: Vasárnapügy a német „Reichstag” előtt. In: *DPL*, III. 18. (1883/18), 206–207.

¹³ TtREL 1. i. 14. Erőss Lajos lelkészi adatlapja.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Ferenczy Gyula: *i. m.* 210.

általában nem voltak tekintettel földdel nem rendelkező emberekre, és kizsákmányolták őket).¹⁶ Ez is szépen tanúsítja, hogy Eröss Lajos mennyire odafigyelt a környezetében élő és nehéz sorsú emberekre, és olyan lépéseket támogatott, amelyek még évekkal később is nehéz kérdést jelentettek sokak számára.

1894-ben az ő kezdeményezésére épült két tantermes iskola Püspökladányban, majd két évvel később, 1896-ban, a millennium alkalmából kicseréltette a református egyház régi harangját. Erről így számol be a város újságjának hasábjain:

„1896. január 19-ikén hozott határozatából kifolyólag, az egyház gondnoka, Nagy József úr a »Pozdech József utódai Thury János és fia« budapesti céggel 3 új harangra a szerződést január 22-ikén már meg is kötötte. Ezen szerződés értelmében vállalkozó budapesti cég a püspökladányi ev. ref. egyház számára egy »D« egy »G« és egy »H« hangú harangot öntött. A pénz ugyan e célra teljesen összerakva még nincs; de a nagyobb rész igenis megvan, s biztat bennünket a remény, hogy e község lakosainak áldozatkészsége a hiányzó részt is nemsokára össze fogja hordani. Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy miután ezek a harangok nem pusztán felekezeti érdekeket szolgálnak, hanem mint tűzjelző harangok a községi közvagyon felett vallás és felekezeti különbség nélkül őrködnek: az ev. ref. egyháztanács az adakozásra igen helyesen nemcsak az ev. ref. híveket, hanem mindazokat felszólította, akiknek községünkben valami feltenivalójuk van.”¹⁷

A város lakói számára tehát közérdek volt az új harangok öntése, ezért Eröss Lajos mindenkit arra buzdított, hogy lehetőségeihez mérten ne csak a gyülekezet tagjai járuljanak hozzá adományokkal a munkálatokhoz, hanem bárki, aki ezt szívügyének tekinti.

Mindezek mellett időt szakított arra is, hogy irodalommal és tudománnyal is foglalkozzék, s hogy társadalmi szinten a megyei életben is szerepet vállaljon. Szolgálati helyén folyóiratot indított *Püspökladány* címmel,¹⁸ és ehhez anyagi támogatást is nyújtott. Fontosnak tartotta, hogy a város lakói ne csak időközönként értesüljenek a hírekről a fővárosból érkező néhány folyóirat által, hanem legyen saját, rendszeresen megjelenő újságuk is. Eröss Lajos ezeket írta az 1896. október 15-én megjelent első szám bevezető cikkében:

¹⁶ Matolcsy Mátyás gépészmérnök, közgazdász negyven esztendővel később is megemlíti; hogy a nagybérlők előnyben részesülnek. Ld. Matolcsy Mátyás: *Az új földreform*. [K. n.] Budapest 1934, 89–91. Matolcsy Mátyás (1905–1953) a Budapesti Műszaki Egyetemen szerzett diplomát, és politikusként is tevékenykedett. Ld. Matolcsy Mátyás. In: *Arcanum. Magyar életrajzi lexikon*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/m-76AF9/matolcsy-matyas-76CD3/> (2018. jún. 10.). Ld. még. Romány Pál: *Föld – sors – politika*. Dr. Matolcsy Mátyás sorsa és könyve, az akkor elmaradt földreform. In: *Magyar Tudomány*, CLXIX. (2008/1), 70.

¹⁷ Eröss Lajos: Új harang az ev. református egyháznál. In: *Püspökladány*, II. (1897/1), 3–4.

¹⁸ A *Püspökladány* című közgazdasági, társadalmi és szépirodalmi lap 1896. okt. 15. és 1897. okt. 1. között jelent meg kéthetente Eröss Lajos lelkész szerkesztésében és kiadásában.

„Ide s tova 3,5 éve lesz már, hogy mint a helybeli, evangélium szerint reformált egyház megválasztott lelképásztora Püspökladányban letelepedtem, s ezen úgy helyrajzi, mint egyáltalán forgalmi s kereskedelmi tekintetben nagy jövővel bíró s 10.000 lelket számláló község viszonyaival közelebből megismerkedhettem. [...] Azt azonban 3 és fél évi ittlétem ideje alatt is nem egyszer sajnosan kellett tapasztalnom, hogy legnemesebb szándékaink is félremagyaráztatnak, hogy nincs helyi sajtónk, vagyis olyan orgánunk, mely a közügyek fejlesztésére irányult eszmék hullámaival a kellő megvitatás, felvilágosítás vagy éppen tárgyilagos bíráló csatornáin át a lakosság minden rétegeibe bevezesse; ezeket a rétegeket hasznosan megtermékenyítse, s ezzel társadalmi életünkben egy olyan egészséges közszellem felpozícióját eszközölje, mely a civilizáció élő vizeinek legdúsabb forrása volt, s az is marad minden időben. Nos? hát e rég érzett szükségleten akar segíteni a »Püspökladány«. Mint helyi s egyelőre csak 2 hetenként megjelenő lap kicsiny körben fog ugyan mozogni és olvasóit sem a politikával, sem világboldogító bölcselmi nagy eszmék fejtegetésével nem fogja mulattatni: de lesz rá gondunk, hogy mindennek a dacára is tartalomdús legyen, s ami benne nyilvánosságra jön, legalább községünk gondolkodni szerető lakosságában érdeklődést keltsen.”¹⁹

A vezércikket követően különféle társadalmi, kulturális és egyéb kérdésekkel kívánt foglalkozni az újság hasábjain. A cikkek témáit a lehető legszínesebb skálán igyekezett felvonultatni. A közölt cikkekkkel színesíteni kívánta a város lakóinak hétköznapjait. A szerkesztői feladatok örömmel töltötték el, nem okoztak számára fáradtságot, mivel már diákéveiben szerkesztette a *Közöny* című folyóiratot Fekete Gyulával.²⁰

Az 1897-es esztendő nagy megpróbáltatásokat hozott Erőss Lajos számára. Felesége hosszú betegség után elhunyt. 1897. december 14-én temették el.²¹ A folyóiratot, amelyet szívügyének tekintett, csupán rövid ideig jelentethette meg. Ennek az évnek őszén szűnt meg. Ennek valódi okát ő maga fogalmazta meg. Annak ellenére, hogy sok szellemi és erkölcsi támogatója volt a „a tudományo-

¹⁹ Erőss Lajos: *Új harang az ev. református egyháznál*, 1.

²⁰ „Fekete Gyula (Túrkeve, 1857. júl. 8. – ?, 1941.) ref. lelkész. Túrkevéen kezdte tanulását. A gimnáziumi osztályokból hatot Mezőtúron, kettőt Debrecenben végzett, ahol aztán 1880-ban végezte a teológiát. Ekkor segédlelkész lett Tiszaderzsen, 1882-ben Füzesgyarmaton, 1885-ben Gyomán, 1887-ben Békésen, s még ez évben lelkész Nagyikindán, hol 1920-tól alesperesi tisztelet viselt a jugoszláviai bánáti egyházmegyében. Onnan eljőve, 1926-ban belmissziói lelkészül alkalmazta a tiszántúli egyházkerület. Nyugalomba lépett 1930-ban. – Az 1879–80. tanévben egyik szerkesztője volt a debreceni hittanszaki önképzőtársulat *Közöny*ének. – *Művei*: Prédikáció a nagyikindai ref. egyház megalakulása alkalmával (»Beszédek és imák...« c. füzetben). (Nagyikinda, 1887.) Zsidóság és keresztyénség (Három prédikáció). (Uo., 1890.) Úrvacsorai beszéd és ima a nagyikindai templomszentelésén. (Uo., 1893.) A nagyikindai ev. ref. missziói egyház története. (Uo., 1897.) Emlékbeszéd gr. Ráday Gedeon... felett. (Uo. 1902.)” Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. In: *Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára. Elektronikus Könyvtár*. <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=856> (2018. jún. 21.).

²¹ [Sz. n.]: Gyászrovat. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, XL. (1897/51), 815.

san képzett, erkölcsi integritásban magasan álló s társadalmilag kvalifikált derék férfiak” körében,²² egy elvárás tekintetében csatlakoznia kellett:

„[...] csak egyetlen feltevésben csatlakoztam. Abban nevezetesen, hogy törekvésemet a nagy közönség is méltányolni fogja, s annyi előfizetőm legalábbis akad, hogy a lap élete anyagilag biztosítva leend. Ezt vártam, ezt reményteltem! Reményem azonban meg nem valósult. Alig 3 havi hírlapírási munkálkodásom után ugyanis arról kellett meggyőződnöm, hogy mi még egy ilyen lap fenntartására szellemileg elég erősek nem vagyunk. [...] Lelkesedtem, dolgoztam, buzdítottam, s [...] fizettem tehát egy teljes esztendőig [...]! De mert vagyonom nincs, s azok közé tartozom – Istennek legyen hála! – kik eszük, szorgalmuk s munkájuk után élnek: tovább immár nem rongálhatom anyagi érdekeimet, hanem kedvetlenül bár, de bevonom a vitorlákat, [...] beszüntetem a »Püspökladány«-t.”²³

Nagyon érdekes, miként változott meg Erőss Lajos hangvétele az első szám megjelenése és az utolsó között eltelt évben. Az első cikkből világosan kitetszik, hogy nem a haszonszerzés miatt kezdett a folyóirat kiadásába, és ő maga is hangsúlyozta, hogy a munka nem jelentett számára terhet. Az viszont lehetséges, hogy feleségének ápolása, majd halála felerősítette a negatív hangot, és pesszimistává tette őt.

Erőss Lajos ezt is elárulja az újság írásairól, szellemiségéről és saját újságírói stílusáról:

„A »Püspökladány« [...] ha talán olykor-olykor darázs-fészekbe nyúlt is s egyeseknek kellemetlen perceket szerzett, azt ne higgye, ne gondolja senki, hogy ezzel közügyeinknek ártalmára lett volna. Azt senki szememre nem vetheti, hogy valaha a személyeskedés vezetett volna.”²⁴

Végül a püspökladányi újságírás jövőjére is tesz utalást, amikor ezt írja *Epilógus* című cikkében:

„Jönnek talán majd a közel jövőben kedvezőbb idők s a nagyközönség is meggyőződik arról, hogy Püspökladánynak egy hetilapra van szüksége.”²⁵

Érdekes egybeesés, hogy erre végül legközelebb majd csak 1911-ben került sor a *Püspökladány és Vidéke* című folyóirat első sorozatának megjelenésével, és pedig abban az esztendőben, amikor Erőss Lajos eltávozott az élők sorából. A *Püspökladány* folyóirat hasábjain megjelent soraiban megelevenedik az 1800 évek végi Püspökladány és lakosságának élete, társadalmi és emberi viszonyai, valamint értékrendje is.

²² Erőss Lajos: *Új harang az ev. református egyháznál*, 3.

²³ Uo. 3–4.

²⁴ Erőss Lajos: *Epilógus*. In: *Püspökladány*, II. (1897/19), 5.

²⁵ Uo. 6.

Lelkipásztori évei alatt főként a *Debreceni Protestáns Lap*ban jelentek meg írásai különféle témákban, amelyek nagy felkészültségről tanúskodnak. 1898-ban ő lett e lap társszerkesztője.

Püspökladányi szolgálata alatt elismerésben volt része, és kedvelték személyiségét. Könnyen beilleszkedett a közösségbe, és nagyszerűen megtalálta a hangot a körülötte lévő emberekkel. Mindeközben tanácsbírói tisztelet is betöltött az alsó-szabolcs-hajdúvidéki egyházmegyében.

3. Teológiai tanári évei

Erőss Lajost tizenhat évnyi lelkipásztori szolgálat után hívták meg a Debreceni Református Kollégium dogmatika tanszékére, amely Tóth Sámuel²⁶ halálával üresedett meg.²⁷ Bár ez az tanszék jóval kevesebb jövedelemmel járt, mint lelkipásztori állása, mégis elfogadta a felkínált lehetőséget.²⁸ 1899-ben foglalta el a tanári székét. A tudomány és emberek iránti tisztelete itt tudott kiteljesedni.²⁹ Ettől kezdve a tudománynak élt.³⁰

1899. november 25-én tartott tanári székfoglalójának címe, *A hitvallások jelentőségének és létjogának kérdése úgy általánosságban, mint a protestáns egyházakban*³¹ előre mutat egyik későbbi írására. Munkássága mindvégig hitvallásos alapokon állt, és amint ezt meg is fogalmazta, egy pillanatra sem hagyta azokat figyelmen kívül:

„[...] symbolumok nélkül egy egyház sem állhat fenn. Nem lehet el azok nélkül a keresztyénség sem. [...] Krisztus a fellépett híveitől bizonyoságtételt, hitvallást követelt. [...] A hit által a láthatatlan egyháznak, a hitvallás által a láthatónak leszünk tagjaivá.”³²

Erőss Lajos más tudományokban is igyekezett minél nagyobb jártasságra szert tenni. Tanártársai voltak: Simai Erdős József, Alsócsernátoni Csiky Lajos, valamint korábbi tanárai: Balogh Ferenc és Sass Béla.³³

Az ezt követő időszakban egyedüli szerkesztője lett a *Debreceni Protestáns Lap*nak s négy éven át minden fontosabb egyházi kérdésben hallatta szavát. Sorra

²⁶ Ferenczy Gyula: *i. m.* 210.

²⁷ Gaál Botond: *i. m.* 100–103. Ld. még Ötvös László: *Egyetemmé íjodott kollégium. Rektori pályaképek, székfoglalók.* Nemzetközi Theologiai Könyv 78. [Magánkiadás], Debrecen 2012, 160.

²⁸ Erőss Lajos tiszteletére a püspökladányi úri-casino választmány búcsúestjét szervezett, 524.

²⁹ Vö. Erőss Lajosról [Különjélek rovat]. In: *DPL*, XIX. (1899/14), 206.

³⁰ Uo.

³¹ Erőss Lajos: *A hitvallások jelentőségének és létjogának kérdése úgy általánosságban, mint a protestáns egyházakban* (részlet). In: *DPL*, XIX. (1899/49), 681–684; (1899/50), 697–700; (1899/51), 713–716.

³² Uo. 682.

³³ Barcza József: *i. m.* 247.

jelentek terjedelmesebb művei. Elsőként a *Dogmatika*³⁴ című könyvet publikálta ezek közül, ezt követte a *Symbolika*³⁵ nyomtatott formájú közlése, majd a *Teológiai enciklopédia*³⁶ tankönyve. Revideálónként vett részt a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság által kiadott *Institutio* fordításának véglegesítésében.³⁷ 1905-ben adta ki legterjedelmesebb művét, az *Apologetikát*,³⁸ azaz a református keresztyén hit védelmét, amellyel felekezeti különbség nélkül mindenütt méltó elismerést vívott ki az országban. A vallások történetével és bölcsészetével foglalkozók számára lefordította németből a Zimmermann-féle *Buddhista katekizmus*,³⁹ amely az indiai Buddha vallását ismerteti azzal a céllal, hogy azt megkedveltesse. Ugyanebben az évben jelent meg *Vallásbölcsészet*⁴⁰ című munkája is. Miután az egyetemen tanszéki tanár lett, a diákjai számára több könyvet is írt. Ezekben olykor megjelennek a cikkeiben már korábban megfogalmazott gondolatok is.⁴¹

Miután elhagyta a tanári katedrát, maga írt ki pályázatot a tanszéki állásra.⁴² Ebből a rövid levélből, megtudhatjuk, milyen volt a dogmatikaoktatás a 19. század fordulóján. Egyik évben heti hat órában folyt a dogmatika és három órában a vallásbölcsészet tanítása, a másik évben pedig heti három órában a vallásbölcsészeté és ugyanilyen óraszámban szimbolikáé. Mindezek mellett az oktató dönthetett szabadon afelől, hogy heti három-három órában apologetikát és teológiai enciklopédiát tanít, vagy valami más tárgyat ezek helyett. Ha összevetjük az fentebb felsorolt tantárgyak megnevezését Eröss Lajos kötetének címeivel, egyértelműen kiderül, hogy mindvégig a diákok számára írt könyveket, amelyeket egyetemi jegyzetként használhattak, s ugyanakkor azokat az alapvető ismeretet nyújtották, amely nélkül az egyetem falait elhagyó teológus elveszve érezhette magát a gyülekezeti szolgálatban. Miután a püspöki székbe került, a dogmatikakatedrán Lencz Géza lett az utódja.⁴³

³⁴ Eröss Lajos: *Dogmatika*. Debrecen 1901, 198.

³⁵ Eröss Lajos: *Symbolika*. Debrecen 1902, 360.

³⁶ Eröss Lajos: *Theológiai enciklopédia*. Debrecen 1903, 196.

³⁷ Kálvin János: *A keresztyén vallás alapvonalai*. (*Institutio Religionis Christianae*) Az 1536-iki első latin kiadás után fordította Nagy Károly ny. R. tanár a Kolozsvári Ev. Ref. Theol. Fakultáson. Revideálták Eröss Lajos theol. akad. ny. R. tanár Debrecenben, Dr. Bartók György erdélyi ev. ref. püspök. A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság kiadványai. Szerkeszti Szóts Farkas a Magy. Prot. Irod. Társaság titkára. Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, Budapest 1903.

³⁸ Eröss Lajos: *Apologetika*. Hegedüs és Sándor Könyvkiadóhivatala, Debrecen 1905, 356.

³⁹ Eröss Lajos: *Buddhista katekizmus*. Debrecen 1906, 82.

⁴⁰ Eröss Lajos: *Vallásbölcsészet*. Babcsák J., Debrecen 1906, 475.

⁴¹ Kovács Ábrahám: A Debreceni Református Kollégium teológiai oktatásának története 1850–1912. A Teológiai Akadémia a Kollégium oktatási rendszerében. In: *Gerundium. Egyetemi Közlemények*. http://gerundium.lib.unideb.hu/file/7/5afbfe636b0b2/szerzo/Kovacs_Abraham_teologiai_oktatas_tortenete_1850-1912.pdf (2018. jún. 13.)

⁴² Eröss Lajos: Pályázat. In: *DPL*, XXIX. (1909/1), 12–13.

⁴³ Gaál Botond: *i. m.* 100–103. Ld. még Ötvös László: *i. m.* 162–183.

4. Püspöki tevékenysége.

A hitvallásosság gyakorlatba ültetése – belmissziói program

1908-ban, Kiss Áron⁴⁴ püspök halála után a lelkészek közösségének véleménye megoszlott a megválasztandó egyházi előjáró tekintetében, s így több csoportra oszlottak. Az egyik Baltazár Dezsőt⁴⁵ szerette volna a püspöki székben látni, és a Kiss Ferenc és Rásó Gyula által vezetett értekezlet, amelyet 1908. június 27-én tartottak, őt jelölte erre a tisztre. Mivel az első fordulón Baltazár Dezső csupán a harmadik helyet szerezte meg, augusztus 21-én lemondott a jelölésről, és felszólította a rá szavazó presbitériumokat, hogy Erőss Lajost támogassák, aki ugyanazon elvi alapon állt, mint ő.⁴⁶ Ezzel Erőss Lajos Dicsőfy Józseffel⁴⁷ szemben indult a második fordulóban. Ez utóbbi püspökjelöltet leginkább a szatmári egyházmegye támogatta.⁴⁸

Voltak, akik rossz híreket terjesztettek Erőss Lajosról, ő azonban jól tudta, hogy leginkább cselekedeteivel fogja tudni igazolni, milyen ember is valójában.

⁴⁴ „Hegymegi Kiss Áron 1815-ben született november 2-án a szatmári Kisnaményban. Kiss Áron lelkész és Solymossy Erzsébet fia. Alapfokú iskoláit követően 1832-től Sárospatakon tanult. 1839–43-ban tanítókáplán volt Szatmárnémetiben, 1843. április 25-én porcsalmi lelkész lett. 1885. szeptember 17-én esperessége 25 éves évfordulóját a szatmári egyházmegye megünnepelte, és nevére alapítványt tett. 1892. február 11-én a csaknem egymillió lelket számláló tiszántúli református egyházkerület püspökké választotta, a debreceni egyház pedig március 27-én lelkészévé. Az millenniumi ünnepségek alkalmával egyházkerülete képviselőjeként jelen volt Pusztaszeren, Munkácson és a Vaskapunál. 1899-ben élete 93. évében hunyt el.” <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/k-8D2C5/kiss-aron-hegymegi-8F9CD/> (2018. jún. 21.). Baráth Béla Levente: *Hegymegi Kiss Áron Tiszántúli millenium kori püspöke*. Helikon Kiadó, Budapest 2012.

⁴⁵ „Baltazár Dezső (Hajdúböszörmény, 1871. nov. 15. – Debrecen, 1936. aug. 25.); ref. püspök, jogász. Teológiai tanulmányai után Tisza Lajos nevelője volt, közben jogi doktorátust szerzett. 1898-tól a kultuszmin.-ban működött, 1900-tól lelkész Hajdúszoboszlón és Hajdúböszörményben. 1907-ben az általa szervezett Orsz. Ref. Lelkész Egyesület elnöke, 1911-ben a tiszántúli egyházkerület püspöke, 1914-ben a főrendiház tagja, 1917-ben a ref. zsinat, 1918-ban a konvent elnöke lett. Az ellenforradalmi rendszer társadalmi, politikai életében liberális álláspontot foglalt el. 1927-től felsőházi tag. – F. m. Egységes politikai, kulturális, szociális és gazdasági program a magyar kálvinizmus részére (Bp., 1918); A próbáltatások idejéből (Debrecen, 1920); Az én hitvallásom (Debrecen, 1920); Elég nékem az Isten kegyelme (Debrecen, 1923). – Irod. Csikesz Sándor: B. D. (Debrecen, 1936). Baltazár Dezső. In: *Magyar életrajzi lexikon*. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00523/00856.htm> (2018. júl. 25.).

⁴⁶ Baráth Béla Levente: *Földbégycserzés és égbe fogózás*. Hernád Kiadó, Sárospatak 2014, 47.

⁴⁷ Dicsőfy József Decsi Borbély Karolina fia 1859. júl. 6. született Balmazújvároson a gimnáziumot és teológiát Debrecenben végezte; 1881-től 1883-ig főgimnáziumi segédtanár. 1883. szept. 11-én a lipcsei egyetemre utazott. Érdeklődésének középpontjában az Őszövetség állt. 1885 tavaszán a berlini és hallei egyetemekre utazott. 1889-től ő lett a mai néven Verestemp-lom első lelképásztora. Később könyvtárosként, kutatóként munkálkodott. Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái*. II. kötet. Hornyánszky, Budapest 1893. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm> (2018. júl. 25.).

⁴⁸ Ferenczy Gyula: Püspökválasztás. In: *DPL*, XXVIII. (1908/34), (530–531) 530.

Ezért püspöki szolgálatának ideje alatt arra fektette a hangsúlyt, hogy minde-
nekelőtt cselekvésével bizonyítson.⁴⁹

Miután püspökké lett, megválasztották a debreceni Nagytemplom lelkipász-
torává. Megválasztásakor a Tiszántúli Református Egyházkerület – a Beszkidek
ormától a Vaskapuig – több mint egymillió magyar református lelket számlált.
A püspöki szolgálat viselésében is kiváló képességeit kívánta kamatoztatni,⁵⁰ de
nem csupán emberi erőforrásokra támaszkodva, s ezért Istentől kért segítséget:

„Az erőforrás pedig nem más, mint az Isten Lelke, és a feltétel – ennek a Lé-
leknek hívőkkel való közöltetése. [...] Mert tudom jól, hogy ezen a helyen aho-
vá állítottam, nagy feladatok várnakoznak reám, s nekem feltett szándékom ezekre
tekintve soha meg nem restülni a jó igyekezetben, de tudom azt is, hogy ember
vagyok, és hogy hiábavaló minden emberi igyekezet. [...] Ezért járulok »az ő ke-
gyelmének székéhez, hogy irgalmasságot nyerjünk, és kegyelmet találjunk az al-
kalmatos időben való segítségre.«⁵¹

Miután az egyházkerület élére megválasztották, ünnepi beszédében a ekkle-
ziológiáról, a hit és vallás kapcsolatának kérdéséről és a református egyház más
vallásokhoz, felekezetekhez fűződő viszonyáról, azaz a *teologia religionum*-ról ér-
tekezik. Érinti az egyetemes papság elvének kérdéskörét is, de nem fejt ki azt.
Szól ezek mellett a népiskolák támogatásával kapcsolatban felvetődő kérdéses
eljárásokról. Ezek a témák egymásból következnek, egymásra épülnek beszéd-
jében. Véleménye szerint a nép tagjai közül sokan hitetlenek, távol állnak Jézus
Krisztustól és egyházától. Ezért is érezte úgy, hogy a gyülekezetek tagjainak
támogatása és hitük megerősítése sürgető központi feladat, hogy hittel hozzák
meg döntéseiket hétköznapjaikban és életük sorsfordító pillanataiban. Prog-
rambeszédét ezzel a mondattal zárta: „Szóval hitet, abból folyó erkölcsöt és
eleven egyházi életet akarok.”⁵² Isten lelkipásztorszolgákat is elhív az egyház
építésére, akiknek felelőssége még nagyobb, mint a többi hívéké.

A teológián eltöltött évek alatt maga is megtapasztalta, milyen kérdések foglal-
koztatják a diákokat, s tanárként maga is szembesült a diákok számának csök-
kenésével és kicsinyhitűségével. Lelkipásztorként meg tapasztalta, hogy mennyi-
re nagy teher nehezedik a gyülekezeti előljáró vállára, és hogy ezt csak akkor
tudja elhordozni, ha Isten Lelke erősíti meg, és késszé teszi feladatai végzésére.
Azzal is szembesült, mennyire sokrétű tudásra van szüksége a lelkipásztornak,
hogy meg tudjon szólítani különböző személyiségű és tudású embereket, akik
más-más családi és munkahelyi háttérrel rendelkeznek, s ezek mellett az egy-

⁴⁹ Erőss Lajos Széll Kálmán nagyszalontai esperesnek írt köszönőlevele, 1908. nov. 26.

⁵⁰ A ceremónia pontos menetrendjét, leírását ld. A tiszántúli püspök beiktatása. In: *Dunántúli Protestáns Lap*, XIX. (1908/47), 817–818.

⁵¹ Erőss Lajos püspökké avatása alkalmával mondott beszéde. In: *DPL*, XXVIII. (1908/47), (738–740) 738.

⁵² Uo. 739.

házhöz fűződő kapcsolatuk is különbözik. De az is világossá lett előtte, hogy elsőként saját magának kell megerősödni hitben.

„Tűzet csak tűzzel lehet gyújtani, és egy hitetlen, a kortól elmaradt vagy épp laza erkölcsű lelkipásztor sohasem lehet a gyülekezet hitéletének sikeres építője.”⁵³

Ez körvonalazza számunkra, miért áll programjában fontos helyen a teológus hallgatók megfelelő képzésének biztosítása, amelyben egyensúlyra talál a hit és a tudomány:

„Meg kell mutatnunk a világnak, a kálvinizmus nem vakhit, sem nem hitetlenség.”⁵⁴

Erőss Lajos számára fontos volt a tudomány. Meggyőződése volt, hogy nem lehet szemet hunyni a kor tudományos felfedezései felett. Haladni kell, de a hitet meg kell őrizni. Beszédében több alkalommal is visszatért arra, hogy mennyire fontos hűségeseeknek maradni a hitvallásokhoz, s hogy erősíteni kell a gyülekezetek tagjainak és leendő vagy már szolgáló lelkipásztorainak hitét. Püspökké választását követően is megmaradt a rá jellemző hangvétel, a másokhoz való odafordulás, mások véleményének és nézeteinek elfogadása. Jézus Krisztusba vetett mély hite tette őt nyitottá mások felé. Úgy gondolta, hogy a keresztyénség jövője kulcs az emberiség számára. Jézus Krisztus az alap, és hozzátette ez

„[...] cseppet sem feszélyez engem abban, hogy minden embert testvéremnek tekintsek [...]. Én minden hitet, minden vallást becsülök, ha az embert a tökéletesség útján előreviszi [...], mert tudom és vallom, hogy »minden embernek és mindenütt hirdeti, hogy megtérjenek« (Csel. 17,20). Különösen nagy csapásnak tartanám, ha éppen mi, Krisztus tanítványai és éppen hazánkban szállanánk egymással harcba. Hiszen a mi vallásunk a szeretetnek a vallása, s nemzeti történetünk azt tanítja, akkor voltunk mindig a legnagyobbak, amikor egymást megértettük.”⁵⁵

Püspökké választása után elmondott beszédében különös figyelmet szentelt a népiskolák helyzetének. Kifejtette, hogy mennyire fontosnak tartja az ott folyó munkát, s hogy ezért küzdeni kell értük. Bár a törvények egyenlő bánásmódot biztosítanak az egyházak részére, a felekezetek között nagy eltéréseket lehet látni javadalmazás tekintetében. Véleménye szerint az volna a legjobb „ha egyházunk anyagi tekintetben magát az államtól teljesen függetleníthetné”.⁵⁶ Erre azonban a keretek nem adottak. Így hát fontos feladat az egyenlőtlenségek csökkentése. Hogy ehhez milyen döntések meghozatalára lenne szükség, erre nem tért ki az ünnepség keretei között.

⁵³ Erőss Lajos püspökké avatása alkalmával mondott beszéde, 739.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo. 740.

⁵⁶ Uo.

Alighogy elkezdte püspöki szolgálatát, 1909-ben nagy hatású látogatást tett a délvidéken, amelyről számos újságcikk számolt be.⁵⁷ Ezek az újságcikket azt támasztják alá, hogy püspöki programját azonnal igyekezett átültetni a valóságba. A Pancsován⁵⁸ tett látogatása alkalmával ezt mondta prédikációjában:

„Kedves atyámfiain! Ti is együtt laktok különböző vallású népekkel. Ti is érintkeztek velük, de én tudom, hogy semmi veszély nem fenyeget, békességben éltek. És amint a csillagok egymás mellett békességben tudnak lenni, úgy a vallás csillagai is, a különféle felekezetek is férjenek meg egymással.”⁵⁹

Ezek a szavak lényegesek lehetnek az Osztrák–Magyar Monarchia magyar területének abban a több nemzetiségű és felekezetiileg is sokszínű városába, ahol a lakosságnak mindössze 10%-a volt magyar.⁶⁰ Az idézet négy sorában kétszer is előfordul a békesség kifejezés, amely Erőss Lajos ökumenikus nyitottságát jelzi.

Később, Temesváron tett látogatása alkalmával ilyen buzdító szavakkal fordult az őt fogadó tömeghez:

---

⁵⁷ Pancsovai látogatásáról és itt elmondott ígéhirdetéséről nagy részletességgel számol be a helyi napilap. Ld. Erőss Lajos prédikációja. Temesváron tett látogatását az érdeklődő közönség a napilapok révén tudta nyomon követni. In: *Temesvári Hírlap*, VII. (1909/100), 3.

⁵⁸ Pancsova története igen régre nyúlik vissza. Helyén már a rómaiak előtt vár állt. A rómaiak *Panuciának* nevezték e fontos hadi állomást, a törökök pedig *Csomvának*. 1871-ben a magyar törvényhozás föloszlatta a katonai határőrvidéket, és Pancsovának törvényhatósági jogot adott, amely új korszakot nyitott a város történetében. Pancsovának mintegy 20 000 lakója volt: 2000 magyar, 7000 német, 8000 szerb, a többi román, szlovák és más nemzetiségűek. A magyarok száma korábban magas volt. A nagyobb méretű német betelepítések 1760 és 1780 között történtek, főleg Elzászból és Lotharingiából, később pedig Csehországból is, majd a bécsi, olmützi, prágai és pesti rokkantak házából. A németek az alsó városban laktak (Teutsch-Pancsova). A szerbeket a 15. századtól, a szerb birodalom eleste és a törökök uralma miatt költöztek készítették a hazánkba való költözésre. Pancsován a felső várost foglalták el (Raizisch-Pancsova). Számukat jelentősen növelték az 1794-ben ide telepített románok, akik az alsó városban telepedtek meg a németek között, de rövid idő múlva elszerbesedtek. Pancsova magyar lakosai katolikusok és reformátusok, a németül beszélők nagyobb része katolikus, de volt közöttük lutheránus és református is. A szlovákok többnyire lutheránus felekezethez tartoztak. A szerbek és a románok görögkeletiek. A zsidók közt voltak frenkek, azaz spanyol zsidók is. Ld. Pancsova és vidéke. Hermann Antaltól. In: *Arcanum*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/OMMonarchia-az-osztrak-magyar-monarchia-irasban-es-kepben-1/az-alfold-3140/temesvar-es-videke-szentklaray-jenotol-3763/pancsova-es-videke-hermann-antaltol-3797> (2018. jún. 12.) Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris, Budapest 2010, 51.

⁵⁹ Erőss Lajos, 1.

⁶⁰ Ld. *Pancsova és vidéke*. Hermann Antaltól. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/OMMonarchia-az-osztrak-magyar-monarchia-irasban-es-kepben-1/az-alfold-3140/temesvar-es-videke-szentklaray-jenotol-3763/pancsova-es-videke-hermann-antaltol-3797> (2018. jún. 12.). Gergely András: *Magyarország története a 19. században*. Osiris, Budapest 2005, 523. Pölöskei Ferenc: *A magyar parlamentarizmus a századfordulón. Politikások és intézmények*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest 2001, 104.

„Menjünk fel mi is egy magaslatra: a hazaszeretet magaslatára, s ott, a szeretet tüzénél kössük meg a szövetséget.”⁶¹

Ez az, ami képes feloldani az egymásnak feszülő ellentéteket, és felmutatni új megoldásokat. Pancsova lakosai és a környékbeli települések képviselői jelentős számban és felekezeti hovatartozásuktól eltekintve fogadták Erőss Lajos püspököt. Látogatása örömteli társadalmi eseménynek számított. Nagy hivatalos fogadásokat rendeztek tiszteletére, amelyen a települések világi előljárai, más felekezetek képviselői részt vettek. Erőss Lajos találkozott a helyi gyülekezetek képviselőjében megjelent hívekkel. A korabeli sajtó szerint az évi egyházkerületi gyűlésen örömmel fogadták a püspök útjáról szóló híreket.⁶²

Majd húsz évvel korábban hasonló fogadtatásáról számoltak be a korabeli sajtóhíradások és Szász Károly⁶³ naplórészletei is.⁶⁴ Az ő püspöki szolgálatának ideje alatt indult el az úgynevezett délvidéki misszió. Létrejöttének indítékait Szász Károly ekképpen foglalta össze:

„Azért erős elhatározás kelt bennem itt egy jól rendezett református missziót szervezni, mely nemcsak a banovcei kiköltözötteket, hanem a nagy terjedelmű hozzájuk csatolandó szórványokat is egyfelől megóvjá a horvát–szlavón s amellett pietista szellemű befolyásoktól, másfelől lelki szükségüket kielégítse, s gyermekeik igazi protestáns s lehetőleg hazafias szellemben való nevelését is biztosítsa.”⁶⁵

⁶¹ [Sz. n.]: Püspöki beszéd. In: *Temesvári Hírlap*, VII. (1909/100), 3.

⁶² A tiszántúli ref. egyházkerület közgyűlése. In: *Dunántúli Protestáns Lap*, XX. (1909/26), (426–427) 426.

⁶³ Szász Károly (Nagyenyed, 1829. jún. 15. – Budapest, 1905. okt. 15.) református lelkipásztor; püspök, politikus, költő, műfordító, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. A középiskolát Nagyenyeden végezte, majd Kolozsváron és Pesten tanult. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium fogalmazójaként, majd honvédként vett részt az 1848–1849-es forradalomban, 1850–1851-ben házitánító volt Bején, 1851–1853 között pedig a Nagykőrösi Református Gimnázium tanára volt. 1853–1857 között Kecskeméten és Kézdivásárhelyen tanított. 1857-ben Kunszentmiklósról, 1862-ben Kiskunhalasra, 1863-ban pedig Szabadszállásra hívták meg lelkipásztornak. 1865-ben a fülöpszállási kerület országgyűlési képviselőjévé választották. 1867 és 1884 között a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban dolgozott. 1884 és 1903 között volt Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke. Beliczay Angéla: Szász Károly. Emlékezés születésének 150. évfordulóján. In: *Theológiai Szemle*, XXII. (1979/3), 178–183. Uő: Szász Károly, a püspök. In: *Kálvin téri tanulmányok*. Budapest 1980, 77–86. Szatmári Judit: Szász Károly pesti lelkész, a „költő-püspök”. In: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten. Tanulmányok a magyar főváros reformátusságáról*. I. kötet. ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, Budapest 2006, 503–510.

⁶⁴ Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, A/1. i. vizitációs iratok, Szász Károly vizitációs naplója I–II. kötet, 411.

⁶⁵ „A Bács-szerémi Evangélikus Egyházmegye területén a 19. században mintegy 17 egyházkerület alakult, melyek zöme éppen az ún. »Délvidéki misszió« névvel összefoglalt területre esik, melyhez további négy missziói kör társult. Általánosságban megállapítható, hogy ezen területen az evangélikus egyház a reformátusoktól jobban szervezett volt.” Bierbrunner Gusztáv: *A Bács-szerémi Ag. Hitv. Ev. Egyházmegye monográfiája*. Újvidék 1902, 180–236.

A 19. század második felében történt betelepítésekkel jelentősen bővült a településhálózat. Az új települések vegyes nemzetiségű és felekezeti képet mutatnak.⁶⁶ A helyi protestáns egyházi közigazgatás számára is kihívást jelentett a telepítések következtében erre a vidékre költözött lelki és vallásos igényeinek biztosítása. A püspök szavaiból világosan kivehető, mi volt a misszió létrejöttének a fő célja: a nemzeti öntudat erősítése és a református szellemű nevelés.⁶⁷

Összehasonlítva a két püspök látogatásakor tapasztaltakat és elhangzottakat, elmondhatjuk: mindketten a Délvidék felé vették először útjukat, ahol etnikailag és felekezeteket tekintve is heterogén környezettel találkozhattak. Bár látogatásuk idejét két évtized választotta el egymástól, a látogatások alkalmával elmondott beszédek hasonló témákat érintettek, amelyeknek középpontjában a hazaszeretet állt. Mindkét püspök szorosán kapcsolta össze a magyar patriotizmust a protestantizmus terjeszkedésével és megerősödésével, amely sajátos teológiai felfogásra utal. A hit nem állhat ellentétben ezzel, és ez nem egyenlő bármiféle politikai irányzat programjával. Ez a hívő embernek teremtettségéből fakadó feladat, amellyel kifejezi Isten iránti hűségét is. Szász Károly a magyarság megmaradásának lehetőségeként tekintett az itt élők között végzett misszióra. Erőss Lajos békességre intette a népet hovatarozástól függetlenül. Ekkor már érezhetőek voltak a nemzetiségek közötti feszültségek. Egyénisége, istenfélme, amelyhez mindez kiváló szónoki képessége, tehetsége és megfelelő tudása társult, képessé tette őt arra, hogy megvédje hitét, s annak rendszerét. Bár olykor zavaró lehet, hogy a témák keverednek püspöki nyitóbeszédében, ám ebből mégis kirajzolódnak nagy tudásának, jellemének és gondolkodásának alapvonalai.

A Pancsován tett látogatása után Erőss Lajos a genfi Kálvin-ünnepen vett részt. Érdemeinek méltánylásaként a Genfi Egyetem doctor honoris causa címmel tüntette ki. 1910-ben nagy buzgalommal és sikerrel folytatta megkezdett püspöki látogatásait. A bihari és szalontai egyházmegyék nemzetiségek között élő református gyülekezeteit kereste fel.⁶⁸ Igehirdetéseiben mindig arra törekedett, hogy a híveket hitükben erősítse, és hogy a békét hirdesse minden társadalmi gond közepette.

Sikeres püspöki látogatásai mellett egyéb nagy terveket is szőtt. Támogatta azt az elképzelést, hogy a debreceni főiskola egyetemmé váljék több karral, s ennek érdekében tárgyalásokat kezdeményezett.⁶⁹ Ekkor még nem sikerült tisztázni minden kérdést, s így például a fenntartó személye sem körvonalazódott.

⁶⁶ Romsics Ignác: *i. m.* 42.

⁶⁷ Molnár Sándor Károly: Szempontok Szász Károly vizitációs naplójának elemzéséhez. In: *Délvidéki Szemle*, III. (2016/1), 37.

⁶⁸ Zoványi Jenő: *i. m.* <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=796> (2018. jún. 22.).

⁶⁹ Győri L. János: *Egész Magyarországnak és Erdélyiségnek... világosító lámpása. A Debreceni Református Kollégium története*. Tiszántúli Református Egyházkerület, Debrecen 2006, 58–60. Fekete Károly: A Debreceni Református Kollégium nagy korszakai az akadémiai tagozatok megerősödéséig. In: *Theologiai Szemle*, LVI. (2013/1), 33–41.

Sokan – köztük gróf Tisza István, Kenézy Gyula és Ferenczy Gyula – gondolkodtak afelől, hogy milyen módon lehetne megvalósítani a tervet. Erőss Lajos már nem élhette meg az 1912. évi XXXVI. törvénycikk kihirdetését, amely alami egyetem alapításáról rendelkezett.⁷⁰

5. Halála és temetése

Sok tervvel, háta mögött utak sokaságával és számtalan újítás megvalósítása közben váratlan betegség érte Erőss Lajost: vakbélgyulladást kapott. A napilapok mindennap beszámoltak állapotáról. Először úgy tűnt, hogy a műtét sikeres volt, azonban a kezdeti javulást hirtelen romlás követte. Az életerős férfi teljesen legyengült egy rövid hét leforgása alatt, és 1911. március 25-én, 54 évesen hunyt el.⁷¹ Halála előtt néhány sort még papírra vetett, amely igazi kálvinista, puritán szellemben fogalmazódott meg:

„Temetésem a lehető legegyszerűbb legyen. Mondjon felettem tíz percig tartó imádságot a püspökladányi lelkész. Több és másféle beszédet nem akarok. Gyászruhát és divatos fátylakat én érettem senki is egy pillanatig ne viseljen, hasztalan koszorúkra ne költjön. Így legyen. Ez az akaratom és mindenkitől elvárom, hogy azt tiszteletben tartsa. A Szentháromság egy Isten nevében.

Debrecen, 1911. március 18.”

Minden pompát nélkülözve temették el. A szertartás napján a Tiszántúli Református Egyházkerület rendkívüli közgyűlés keretében emlékezett meg az elhunyt püspökről. Kiss Ferenc akkori püspökladányi lelkész imádkozott a Nagytemplomban.⁷² Hamvait a püspökladányi temetőben helyezték nyugalomra, és ott Baltazár Dezső akkori esperes mondott felette néhány szót,⁷³ akit Erőss Lajos halálát követően gróf Dégenfeld József kért fel erre a szolgálatra.⁷⁴

⁷⁰ Hollósi Gábor: *A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914–1949)*. [K. n.], Debrecen 2007, 16–17.

⁷¹ A magyarországi református egyház egyetemes konventjének 1911. év április 26-án tartott első gyűlésén gyász és aggodalom vetette a jelenlevőkre sötét árnyékát. Az elnöklő dr. Antal Gábor dunántúli püspök szomorú szívvel tette le a magyar református egyház három nagy halottjának koporsójára az élők elismerésének, fájdalmának és hálájának koszorúját. Dr. Kun Bertalan tiszáninneri, dr. Erőss Lajos tiszántúli püspökök és vajai báró Vay Béla tiszáninneri református főgondnok halála feletti gyászban ott vibrált az erdélyi egyházkerület főgondnoka, báró Bánffy Dezső súlyos betegsége miatti aggodalom. E konventi gyűlés után alig egy hónapra báró Bánffy Dezső is meghalt.

⁷² [Sz. n.]: Vezércikk. In: *Tanítók Lapja* (Hajdúböszörmény), (1911/13), 9.

⁷³ [Sz. n.]: Erőss Lajos dr. tiszántúli ref. egyházkerület püspöke 1857–1911. In: *A Város*, VIII. (1911/13), 1–2.

⁷⁴ TtREL 1. 1. e) 12.d., Dégenfeld József levele Baltazár Dezsőhöz.

A püspöki székben Baltazár Dezső⁷⁵ követte, akit először Kiss Áron halála után jelöltek erre a tisztségre, és hívei bizalma nagy erővel nyilvánult meg irányában. Ő azonban – tekintettel fiatalkorára, Eröss Lajos érdemeire és arra, hogy harcos egyénisége a szelídek és a megalkuvók táborában állandó nyugtalanság forrása volt –, mint már említettük, visszavonult az 1908-as választási küzdelemből. Népszerűsége azonban megnőtt az egész országban. Így szinte nem is volt kérdéses, ki legyen a tiszántúli egyházkerület új püspöke.⁷⁶

Összegzés

Eröss Lajos élete és munkássága még feldolgozásra vár. Rövid, mindössze 54 éves földi útja az Ige és az emberek szolgálatában pörgött le. Már gyermekkorban megmutatkozott tehetsége, kitűnt szorgalmával és kitartásával.⁷⁷ Tanára, Balogh Ferenc támogatása révén bővebb ismereteket és új tapasztalatokat szerezhetett külföldi útjai során, és ezeket lelkipásztori szolgálatában kamatoztatta.⁷⁸ Ahol szolgált, a települések lakóit közösségnek tekintette: mindenkit szolgált, és minden javaslata, intézkedése a közérdeket szolgálta. Egyházmegyei tisztséget is betöltött, folyamatosan bővítette tudását, és cikkeket jelentetett meg.⁷⁹

Miután a teológián dogmatikatanár lett, odaadással fáradozott a leendő lelkipásztorok felkészítésén, tankönyveket írt és jelentetett meg. Rövid ideig tartó püspöki szolgálata azt tanúsítja, hogy mindig tetre kész volt. Tisztán látta és merte megfogalmazni az egyház gondjait, és küzdött azoknak megoldásáért. Komoly erőfeszítéseket tett a debreceni egyetem létrejöttéért. Két püspöki körútja során egymás elfogadására, békés együttélésre buzdított mindenkit – hitünk feladása nélkül.⁸⁰

Identitás, hazaszeretet, elfogadás és keresztyén hit. Eröss Lajos mélyen hitt Istenben, Jézus Krisztus megváltó áldozatában, és bátran vállalta nemzetiségét, vallását. Istenbe vetett hite, meggyőződése tette őt képessé arra, hogy másokat

⁷⁵ „Baltazár befolyását és súlyát azoknak az elveknek alázatos szívvel való szolgálata növelte, amelyek a református egyház autonómiája, tiszta demokratikus alkotmánya, hitvallásoknak letéteményese, s öntudatának biztosítékai voltak, s melyeknek meggyengülése vagy megvédelmzése és érvényre juttatása egyházunk életkérdése volt. Ez volt a »debreceni püspökök« nemzeti tradíciója is. És ezeknek az elveknek és tradícióknak akkor legalkalmasabb őrizőjét Baltazárban látták az egyházközségek, amelyek a választásban olyan egyöntetűséggel vettek részt, mely minden szónál jobban bizonyítja, hogy Baltazárhoz az egész egyházkerület milyen nagy váradalmakat fűzött. A helyzetet még bonyolultabbá tette az akkori politikai helyzet. Az 1900-as évek már magukban hordozták a világháború előtti időszak feszültséggel teli levegőjét. A puszkaporos hordó robbanás előtti pillanata érezhető volt.” Baráth Béla Levente: *Földbegyökerezés és égbe fogózás*, 47.

⁷⁶ Czeglédy Émanuel: *Dr. Baltazár Dezső református püspök életrajza*, Debrecen Szabad Királyi Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, Debrecen 1931, 39.

⁷⁷ TtREL 1. i. 14., Eröss Lajos lelkészi adatlapja (2017. szept. 10.). Barcza József: *i. m.* 715.

⁷⁸ Ferenczy Gyula: *i. m.* 208.

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ Ld. *Eröss Lajosról*, 206.

is elfogadjon. A hit számára ajtóvá is lett mások felé. Bátran mert szembenézni önmagával és azokkal, akik másképpen élik meg hitüket.

Felhasznált irodalom

- A tiszántúli püspök beiktatása. In: *Dunántúli Protestáns Lap*, XIX. (1908/47), 817–818.
- A tiszántúli ref. egyházkerület közgyűlése. In: *Dunántúli Protestáns Lap*, XX. (1909/26), (426–427) 426.
- Baltazár Dezső. In: *Magyar életrajzi lexikon*. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00523/00856.htm> (2018. júl. 25.).
- Baráth Béla Levente: *Földbegyökerezés és égbe fogózás*. Hernád Kiadó, Sárospatak 2014.
- Baráth Béla Levente: *Hegymegi Kiss Áron Tiszántúli millenium kori püspöke*. Helikon Kiadó, Budapest 2012.
- Barcza József: *A Debreceni Református Kollégium története*. Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1988.
- Barcza Józsefné: *Diáktársaságok és diákegyesülete. A Debreceni Református Kollégium története*. Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest 1988.
- Beliczay Angéla: Szász Károly. Emlékezés születésének 150. évfordulóján. In: *Theológiai Szemle*, XXII. (1979/3), 178–183.
- Beliczay Angéla: Szász Károly, a püspök. In: *Kálvin téri tanulmányok*. Budapest 1980.
- Bierbrunner Gusztáv: *A Bács-szerémi Ág. Hitv. Ev. Egyházmegye monográfiája*. Újvidék 1902.
- Czeglédy Émanuel: *Dr. Baltazár Dezső református püspök életrajza*, Debrecen Szabad Királyi Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, Debrecen 1931.
- Erőss Lajos: A hitvallások jelentőségének és létjogának kérdése úgy általánosságban, mint a protestáns egyházakban (részlet). In: *DPL*, XIX. (1899/49), 681–684; (1899/50), 697–700; (1899/51), 713–716.
- Erőss Lajos: *Apologétika*. Hegedüs és Sándor Könyvkiadóhivatala, Debrecen 1905.
- Erőss Lajos: *Buddhista katekizmus*. Debrecen 1906, 82.
- Erőss Lajos: *Dogmatika*. Debrecen 1901, 198.
- Erőss Lajos: Epilógus. In: *Püspökladány*, II. (1897/19), 6.
- Erőss Lajos prédikációja. Temesváron tett látogatását az érdeklődő közönség a napilapok révén tudta nyomon követni. In: *Határőr* (Pancsova), XVIII. (1909/19), 1.
- Erőss Lajos püspökké avatása alkalmával mondott beszéde. In: *DPL*, XXVIII. (1908/47), 738–740.
- Erőss Lajos tiszteletére a püspökladányi úri-casino választmány búcsúestéjt szervezett [Különfélék rovat]. In: *Debreceni Protestáns Lap [DPL]*, XIX. (1899/35), 524.
- Erőss Lajos: Pályázat. In: *DPL*, XXIX. (1909/1), 12–13.
- Erőss Lajos: *Symbolika*. Debrecen 1902, 360.
- Erőss Lajos: *Theológiai enciklopédia*. Debrecen 1903, 196.
- Erőss Lajos: Új harang az ev. református egyháznál. In: *Püspökladány*, II. (1897/1), 3–4.
- Erőss Lajos: *Vallásbölcsészet*. Babcsák J., Debrecen 1906, 475.
- Erőss Lajos: Vasárnapügy a német „Reichstag” előtt. In: *DPL*, III. 18. (1883/18), 206–207.
- Erőss Lajosról [Különfélék rovat]. In: *DPL*, XIX. (1899/12), 206.
- Fekete Károly: A Debreceni Református Kollégium nagy korszakai az akadémiai tagozatok megerősödéséig. In: *Theológiai Szemle*, LVI. (2013/1), 33–41.

- Ferenczy Gyula: Eröss Lajos életrajza. In: *DPL*, XXXI. (1911/4), 208.
- Ferenczy Gyula: Püspökválasztás. In: *DPL*, XXVIII. (1908/34), (530–531) 530.
- Gaál Botond: *Kis tanszékből nagy egyetem*. Hatvani István Teológiai Kutatóközpont, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen 2012.
- Gergely András: *Magyarország története a 19. században*. Osiris, Budapest 2005.
- Győri L. János: *Egész Magyarországnak és Erdélyiségnek... világosító lámpása. A Debreceni Református Kollégium története*. Tiszántúli Református Egyházkerület, Debrecen 2006.
- Hermann Antal: *Pancsova és vidéke*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/OMMonarchia-az-osztrak-magyar-monarchia-irasban-es-kepben-1/az-alfold-3140/temesvar-es-videke-szentklaray-jenotol-3763/pancsova-es-videke-hermann-antaltol-3797> (2018. jún. 12.).
- Hollósi Gábor: *A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914–1949)*. [K. n.], Debrecen 2007, 16–17.
- Kovács Ábrahám: A debreceni diákok egyetemjárása Skóciába. In: *Confessio*, 38. (2014/1), 56–78.
- Kovács Ábrahám: A Debreceni Református Kollégium teológiai oktatásának története 1850–1912. A Teológiai Akadémia a Kollégium oktatási rendszerében. In: *Gerundium. Egyetemi Közlemények*. http://gerundium.lib.unideb.hu/file/7/5afbfe636b0b2/szerzo/Kovacs_Abraham_teo_logiai_oktatas_tortenete_1850-1912.pdf (2018. jún. 13.)
- Matolcsy Máttyás. In: *Arcanum. Magyar életrajzi lexikon*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/m-76AF9/matolcsy-matyas-76CD3/> (2018. jún. 10.).
- Molnár Sándor Károly: Szempontok Szász Károly vizitációs naplójának elemzéséhez. In: *Délvidéki Szemle*, III. (2016/1), 37.
- Ötvös László: *Egyetemmé ifjodott kollégium. Rektori pályaképek, székefoglalók*. Nemzetközi Theológiai Könyv 78. [Magánkiadás], Debrecen 2012.
- Pölskei Ferenc: *A magyar parlamentarizmus a századfordulón. Politikusok és intézmények*. MTA Történettudományi Intézet, Budapest 2001.
- Romány Pál: Föld – sors – politika. Dr. Matolcsy Máttyás sorsa és könyve, az akkor elmaradt földreform. In: *Magyar Tudomány*, CLXIX. (2008/1), 70.
- Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. Században*. Osiris, Budapest 2010.
- Szatmári Judit: Szász Károly pesti lelkész, a „költő-püspök”. In: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten. Tanulmányok a magyar főváros reformátusságáról*. I. kötet. ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, Budapest 2006, 503–510.
- Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái*. II. kötet. Hornyánszky, Budapest 1893. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm> (2018. júl. 25.).
- Vezércikk. In: *Temesvári Hírlap*, VII. (1909/100), 3.
- Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. In: *Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára. Elektronikus Könyvtár*. <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=856> (2018. jún. 21.); <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=796> (2018. jún. 22.).
- [Sz. n.]: Eröss Lajos dr. tiszántúli ref. egyházkerület püspöke 1857–1911. In: *A Város*, VIII. (1911/13), 1–2.
- [Sz. n.]: Gyászrovat. In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, XL. (1897/51), 815.
- [Sz. n.]: Vezércikk. In: *Tanítók Lapja* (Hajdúböszörmény), (1911/13), 9.
- [Sz. n.]: Püspöki beszéd. In: *Temesvári Hírlap*, VII. (1909/100), 3.

Levéltári források

Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, A/1. i. vizitációs iratok, Szász Károly vizitációs naplója I–II. kötet, 411.

Erőss Lajos Széll Kálmán nagyszalontai esperesnek írt köszönőlevele, 1908. nov. 26.

Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára:

1. i. 14., Erőss Lajos lelkészi adatlapja (2017. szept. 10.).

1. 1. e) 12.d., Dégenfeld József levele Baltazár Dezsőhöz.

* * *

This study deals with the life and works of minister, teacher and bishop Lajos Erőss (1857–1911). The first part of the article focuses on his theological studies. In the second part, we address various aspects of his ministry in the church and his activity as a bishop.

Keywords: Lajos Erőss, minister, teacher, bishop, Ferenc Balogh.